

بررسی دلایل پرخاشگری تماشاگران فوتبال شهر رشت در ورزشگاه ها و ارائه راهکارهایی جهت کاهش آن

جلیل پورزرنegar^۱

^۱ کارشناس ارشد مدیریت ورزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

jalilpourzarnegar@gmail.com

چکیده

افزایش بروز پرخاشگری در بین تماشاگران فوتبال، مورد توجه بسیاری از اساتید و متخصصین تربیت بدنی و ورزش قرار گرفته است. هدف این پژوهش، بررسی دلایل پرخاشگری تماشاگران فوتبال شهر رشت در ورزشگاه ها و ارائه راهکارهایی جهت کاهش این معضل اجتماعی است. برای جمع آوری اطلاعات از روش های بررسی اسنادی و میدانی استفاده شده است. در این پژوهش برای سنجش رابطه متغیرها از آزمون آماری ضریب همبستگی اسپیرمن و آزمون کای دو استفاده شده است. همچنین ابزار پرسش نامه محقق ساخته مورد استفاده قرار گرفته که مورد تایید اساتید مدیریت ورزشی قرار گرفته و روایی آن تایید شده و میزان پایایی ابزار گردآوری داده ها نیز با استفاده از آلفای کرونباخ بصورت کلی ۰/۸۹ درصد محاسبه شده است. نتایج پژوهش نشان می دهد بین سن، آمادگی ذهنی، وضعیت ایمنی و بهداشتی ورزشگاه و فضای حاکم بر ورزشگاه با پرخاشگری تماشاگران رابطه معنی داری وجود دارد. در پایان پژوهش راهکارهایی جهت کاهش پرخاشگری تماشاگران ارائه شده است که نشان می دهد با آموزش، برنامه ریزی مناسب و حذف عوامل مزاحم از طرف مسئولین مربوطه و ... می توان میزان وقوع رفتارهای پرخاشگرانه را در بین تماشاگران علاقه مند به حداقل رساند.

واژگان کلیدی: ورزش فوتبال، تماشاگر، خشونت، پرخاشگری، شهر رشت

مقدمه

ورزش علاوه بر این که یک فعالیت فردی برای افزایش توان فیزیکی و روحی در افراد محسوب می شود، دارای مزایای اجتماعی نیز است. پیوند آن با اقتصاد، فرهنگ و سیاست به اندازه ای است که به جرأت می توان ورزش را به عنوان یکی از گزینه های فرهنگی، سیاسی و اقتصادی محسوب کرد. ورزش یکی از نشانه های توانمندی دولت ها در سطوح بین المللی و جهانی است. همچنین می توان گفت رقابت های ورزشی می تواند یکی از معیارهای سنجش جایگاه ملت ها در جامعه جهانی باشد (جلالی، ۱۳۹۰). در طول تاریخ، رقابت های ورزشی، سرگرمی و تفریحات سالم را برای توده مردم به ارمغان آورده است (خادمی و همکاران، ۱۳۸۵). در میان رشته های مختلف ورزشی، فوتبال جایگاه برتری دارد و خصوصیات این رشته ورزشی موجب جلب توجه مردم سراسر جهان به آن شده است. بدون شک، فوتبال پرطرفدارترین و محبوب ترین ورزش در پهنه بین المللی است؛ به طوری که امروزه در بسیاری از کشورها ورزش ملی محسوب می شود (قره خانی و همکاران، ۱۳۹۱). فوتبال در کنار جذابیت هایش، حاشیه های منفی نیز دارد. حواشی منفی فوتبال نیز اوباشگری و اعمال پرخاشگرایانه تماشاگران است که زمینه نامساعدی در ورزشگاه ها و اطراف آن فراهم ساخته و در قالب گروه های هوادار متعصب فوتبال نمایان شده است. وجود رفتارهای خشونت آمیز و تخریبی در ورزشگاه نشانه نبود سرمایه اجتماعی در عرصه تماشاگری و هواداری از باشگاه های ورزشی است (Fokoyama, 2000). به طور کلی تمام کسانی که به نحوی با ورزش سر و کار دارند ناگزیر با پدیده پرخاشگری روبه رومی شوند. از آنجایی که خشونت و پرخاشگری بخش جدایی ناپذیر فوتبال است؛ پس بروز رفتارهای پرخاشگرانه در مقاطع زمانی و مسابقات مختلف با شدت های کم یا زیاد قابل مشاهده است و علل مختلفی از جمله: نیاز به قدرت، درد و ناراحتی و ... را دارد (حاجی بیگی، ۱۳۸۹).

تحقیقات بسیاری درباره پرخاشگری انجام گرفته است. بازیکنان فوتبال، مربیان و تماشاگران از منابع اصلی پرخاشگری هستند و عواملی مانند کمبود اطلاعات از قوانین بازی در میان بازیکنان، مربیان و تماشاگران، ارزش موفقیت (برد)، تصمیمات داور، اختلاف نظر مربیان، بازیکنان و تماشاگران، ازدحام بیش از حد جمعیت، کنترل خشونت آمیز و پرخاشگرانه جمعیت، بروز بازی خشن از سوی بازیکنان و قضاوت ضعیف داور باعث پرخاشگری تماشاگران می شود؛ نتایج پژوهش (Courakis, 1998)، نشان داد نگرش منفی به هواداران تیم رقیب، اشتباهات داوری، نگرش تحریک آمیز پلیس به تماشاگران، تحریکات روزنامه های ورزشی و کسب شهرت و اعتبار مهمترین عوامل مؤثر در بروز خشونت گرایی هواداران تیم های ورزشی می باشند. به اعتقاد (Taylor, 2004)، اوباشگری و رفتارهای خشونت آمیز هواداران فوتبال، نشأت گرفته از عوامل صنعتی و تجاری شدن ورزش فوتبال در عصر جدید است؛ زیرا با تجاری شدن فوتبال، هواداران سنتی که رابطه نزدیکی با باشگاه داشتند و از اعمال قدرت در باشگاه برخوردار بودند احساس می کنند دیگر تعلق به فوتبال ندارند؛ به همین خاطر برای احیای نفوذ گذشته خود دست به نوعی رفتار می زنند که در قالب خشونت و ویرانگری نمود می یابد. خشونت و پرخاشگری در صورتی که خارج از ضوابط و مقررات حاکم بر میادین ورزشی صورت پذیرد، به عنوان رفتاری ناپسند و دارای کارکرد نامناسب تلقی می شود که بر ساختار نهاد ورزش و سیستم عملکردی آن پیامدهای سوء و منفی می گذارد. در کشورمان نیز چندین تحقیق در این زمینه اجرا شده است. (رحمتی و همکاران، ۱۳۸۲)، متغیرهای اهمیت و حساسیت بازی، رتبه تیم مورد علاقه در جدول مسابقات و حرکات خشونت آمیز و پرخاش جوینان بازیکنان را از عوامل اصلی پرخاشگری کلامی در میان تماشاگران معرفی کرده است. پژوهش رضوانی نژاد و همکاران (۱۳۹۱)، به ترتیب عوامل مربوط به مدیریت امکانات و خدمات، هیجان رسانه ای، نتیجه گرایی، مدیریت مکانی و زمانی مسابقات، رفتار اعضای تیم، نوع داوری، رفتار مربی و داور، حساسیت اجتماعی و سابقه رقابت را از مهم ترین عوامل بروز پرخاشگری تماشاچیان فوتبال می دانند. از آنجایی که خشونت و پرخاشگری بخش جدایی ناپذیر فوتبال است، بروز رفتارهای پرخاشگرانه در مقاطع زمانی مختلف و مسابقات مختلف با شدت های کم یا زیاد قابل مشاهده است و به مثابه جنایتی خرد و از انواع بزهکاری جوانان است (محسنی تبریزی، ۱۳۷۹). همتی نژاد و همکاران (۱۳۷۹)، نیز نحوه داوری، شکست و ناکامی تیم در مسابقه، رفتار ورزشکاران تیم مقابل، حساسیت رقابت، مسابقه مهیج و محرک، یادگیری پرخاشگری، پرخاشگری ورزشکاران، میزبان بودن تیم، ازدحام تماشاگران، سن کم تماشاگران، رتبه تیم در جدول رده بندی و نظم و انضباط در برگزاری مسابقه را از عوامل بروز پرخاشگری در تماشاگران معرفی نمودند. در تحقیقاتی دیگر نیز بیان شده

است که تماشاگران فوتبال رفتارهای ناهنجار را از ورزشکاران، مربیان، لیدرهای تماشاگران و طرفداران می آموزند و به منظور هم‌رنگی با جماعت و تحت تاثیر انبوه تماشاگران در ورزشگاه ها و خارج از آن به رفتارهای پرخاشگرانه دست زده و هنگام خروج از ورزشگاه به تخریب اموال و تأسیسات میداین ورزشی و اموال عمومی دست می زنند (صفابخش، ۱۳۸۲). شیخی و همکاران (۱۳۹۶)، نیز تحقیقی با عنوان عصبانیت و خرابکاری در تماشاگران فوتبال و ارتباط آن ها با کیفیت خدمات در استادیوم های ورزشی انجام دادند و تحقیق آن ها نشان دهنده وجود ارتباط معنی داری بین کیفیت خدمات در استادیوم های ورزشی و میزان خرابکاری و عدم وجود ارتباط معنی دار بین کیفیت خدمات در استادیوم های ورزشی و میزان عصبانیت از دیدگاه تماشاگران فوتبال بود.

در پژوهش حاضر، پرخاشگری در معنای محدود آن به کار رفته است و صرفاً به آن دسته از رفتارهای پرخاشگرایانه ای اشاره دارد که در حوزه ورزش و در ارتباط با مسابقات ورزشی رخ می دهد و خارج از ضوابط و مقررات حاکم بر میداین ورزشی صورت می پذیرد که بر ساختار ورزش و سیستم عملکردی آن پیامدهای سوء و منفی می گذارد؛ مانند حوادثی که در زمان برگزاری مسابقات فوتبال واقع می شود و به تخریب اموال ورزشگاه ها، اتوبوس های شهری، مترو ها، باجه های تلفن، و یا درگیری تماشاگران با یکدیگر در ورزشگاه ها و اطراف آن می انجامد. در تعریف پرخاشگری و خشونت آمده است که، «پرخاشگری» ناظر به رفتاری است که با نیت تخریب اموال یا صدمه زدن به شخص دیگری انجام می شود و متضمن بی توجهی محض به سلامت دیگران و احتمالاً خود فرد است؛ پیامدهای پرخاشگری ممکن است فیزیکی یا روان شناختی باشد و «خشونت» کنشی فیزیکی است که با بی توجهی کامل به سلامت خود و دیگران، یا به منظور آسیب رساندن به شخص دیگر یا تخریب دارایی ها انجام می شود (رحمتی و همکاران، ۱۳۸۲). نظر به اهمیت شناخت مبانی نظری خشونت و پرخاشگری در ابعاد مدیریتی، روا شناسی و جامعه شناسی و با توجه به تحقیقات انجام شده در این زمینه، به توضیح چند نظریه راجع به آن می پردازیم.

ادبیات پژوهش

الف. نظریه ناکامی - پرخاشگری

(Berkowitz, 1996)، با بازنگری نظریه ناکامی - پرخاشگری، معتقد است پرخاشگری برآیند جریانی است که در خلال آن افراد از دستیابی به اهداف خویش بازمی مانند و احساس ناکامی در آن ها شکل می گیرد. ناکامی، در نهایت سبب بروز رفتارهای پرخاشگرایانه بین افراد می شود (عنبری، ۱۳۸۶). تحقیق (Bodin & Heas & Robene, 2004)، نشان داد که اوباشگری، به معنای رفتارهای خشونت آمیزی است که با گروهی از هواداران فوتبال در داخل و خارج استادیوم ها بروز می کند و بیشتر اوقات افراد جوان مرتکب آن می شوند. تحقیق دیگری نیز بیان داشت، که شکست و ناکامی تماشاگران فوتبال، احتمال ارتکاب رفتارهای تخریبی در آن ها را افزایش می دهد (صفا بخش، ۱۳۸۵). با وجود انتقاداتی که به نظریه ناکامی - پرخاشگری وارد شده است، تجربه نشان می دهد که برخی از جنبه های مربوط به رفتار ناهنجار تماشاگران رویدادهای ورزشی، ناشی از ناکامی و سرخوردگی آنان در جریان برگزاری رقابت های ورزشی و علی الخصوص ورزش فوتبال است.

ب. نظریه کارکردگرایی ساختی

یکی از نظریه هایی که در سال های اخیر توجه متخصصان ورزشی را در بررسی مسائل اجتماعی ورزش مانند خشونت و پرخاشگری به خود جلب کرده است، دیدگاه کارکردگرایی ساختی است. در این دیدگاه به نقش اجزاء، نهادها و جنبه های مختلف سیستم های اجتماعی برای، ایجاد هماهنگی، انسجام و تعادل کل سیستم جامعه توجه می شود؛ دیدگاه کارکردگرایی ساختی به نقش ساختار های اجتماعی در شکل گیری رفتارها اشاره دارد؛ بنابراین، الگوی نظری مذکور مبتنی بر این اصل موضوع است که نهادهای اجتماعی برحسب کارکردهای ضروری شان قابل فهم هستند. بر اساس دیدگاه کارکردگرایی ساختی، نیرو محرکه موجود در کلیه جنبه های زندگی اجتماعی، تمایل هر سیستم اجتماعی به حفظ خود در وضعیتی متعادل است، به

گونه ای که امکان استمرار عملکرد مؤثر آن را ممکن می سازد. نتایج یک تحقیق نشان می دهد که رفتارهای خشونت آمیز و تخریبی در ورزشگاه ها محصول یادگیری و تجربه بوده است (صفابخش، ۱۳۸۵).

ج- نظریه واگیری اجتماعی

بر اساس این نظریه، وجود یک جماعت، افراد را به اندیشه و عمل به صورت یکنواخت ترغیب و وادار می نماید یعنی وقتی جماعتی برانگیخته می شوند، واکنش های عاطفی از شخصی به شخص دیگر سرایت می کند. (Gostaweloben, 2001)، این نظریه را ارائه کرده و بیان داشته که یکی از ویژگی های انبوه خلق القای احساس شکست ناپذیری به افراد است. وی عقیده دارد افراد شرکت کننده در انبوه خلق به موفقیت خود در رفتارهای جمعی اطمینان کامل داشته و بر اساس این باور به رفتارهای پرخاشگرانه و تخریبی دست می زنند. ویژگی دیگر انبوه خلق، تلقین پذیری مفرط و بدون تفکر و اندیشه بوده و واکنش های هیجانی و رفتارهای خلق الساعه را به سهولت می توان به اعضای شرکت کننده در انبوه خلق تلقین کرد. وقتی فرد در انبوه خلق قرار می گیرد، دگرگون شده و در این وضعیت، واکنش های هیجانی عمیق تر شده و قرار گرفتن در انبوه خلق بروز رفتارهای خشن را در پی دارد. حضور فرد در یک جماعت، رفتار جمعی را در پی دارد که این رفتار جمعی، رفتاری غیر سنتی است به این معنا که چنین رفتاری به روشنی تعریف نشده و در چارچوب هنجارهای فرهنگی صورت نمی گیرد (قره خانی و همکاران، ۱۳۹۱).

نتایج به دست آمده از تحقیقات بالا نشان می دهد شرایط سنی و عدم رضایت فرد از تماشای مسابقه از دلایل اصلی بروز خشونت تماشاگران هستند و در نهایت گرایش به خشونت و پرخاشگری را در تماشاگران تقویت می کنند. با توجه به تعامل فرآیند هایی مانند پرخاشگری در حیطه فضاهای ورزشی با سایر فرآیند های اجتماعی، شناخت عوامل مؤثر در شکل گیری این چنین رفتارهایی از منظر مدیریت ورزشی حائز اهمیت است. جنبه حائز اهمیت دیگر این است که در بین مباحث و مقوله هایی که در ورزش قابل بحث و تأمل هستند، پرخاشگری تماشاگران رویدادهای ورزشی، به ویژه رقابت های فوتبال، همواره به عنوان یک پدیده اجتماعی مهم مورد توجه بوده است. در این پژوهش به بررسی دلایل پرخاشگری تماشاگران فوتبال شهر رشت در ورزشگاه ها پرداخته می شود و با توجه به عوامل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی و ... ، دلایل تأثیرگذار در افزایش تنش و تشدید پرخاشگری در میان تماشاگران فوتبال شهر رشت شناسایی و بررسی شده و برای کاهش خشونت و آسیب های ناشی از آن راهکارهای کاربردی با کمک نتایج حاصل از بررسی های میدانی و پیمایشی با اتکا به نظریات متعدد در زمینه های خشونت ارائه می شود. بنابراین سؤال اصلی پژوهش این است که پرخاشگری تماشاگران فوتبال شهر رشت در ورزشگاه ها به چه دلایلی است؟

روش شناسی پژوهش

دست زدن به رفتارهای پرخاشگرانه و تخریبی تماشاگران فوتبال و شرکت در مراسم جشن و پایکوبی و شادمانی جمعی هواداران فوتبال در ورزشگاه ها یا خارج از آن پس از شکست یا پیروزی تیم مورد علاقه حکایت از آن دارد که در کشور ما احتمالاً شرایطی ایجاد نشده است تا تماشاگران هیجانانگیز خود را کنترل نمایند و به دور از هرگونه تنش و درگیری، به تشویق تیم مورد علاقه خود بپردازند. در این قسمت از پژوهش به نحوه چگونگی جمع آوری اطلاعات پرداخته ایم و اطلاعاتی پیرامون روش پژوهش و مراحل اجرای آن، جامعه آماری، نمونه های آماری، روش انتخاب نمونه ها، متغیرهای پژوهش و ابزار اندازه گیری ارائه می شود. همچنین چگونگی جمع آوری اطلاعات مربوط به اندازه گیری های اولیه مورد بررسی قرار می گیرد و روش آماری مورد استفاده ارائه می شود.

این پژوهش از نظر ماهیت و هدف به عنوان یک پژوهش کاربردی به شمار می رود و از آنجا که به توصیف شرایط یا پدیده های مورد بررسی می پردازد پژوهشی توصیفی است. برای جمع آوری داده ها از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. در این بخش از پژوهش و با استفاده از داده های خام حاصل از پرسش نامه محقق ساخته و همچنین بهره برداری از تحلیل های تاریخی و پیمایشی پیرامون موضوع سعی در تشریح دلایل پرخاشگری تماشاگران فوتبال شده است. روش اجرای

تحقیق میدانی و به صورت تکمیل پرسشنامه محقق ساخته است. برای بررسی و تحلیل اطلاعات نیز از تکنیک های گوناگون متناسب با سطح سنجش متغیرها بهره گرفته شده است. جهت تجزیه و تحلیل داده های گردآوری شده از نمونه آماری و به منظور بررسی هر یک از متغیرهای مطرح شده در پرسش نامه از آزمون های آماری همبستگی اسپیرمن و آزمون کای دو استفاده شده است. جامعه آماری شامل حدود پانزده هزار تماشاگر چندین مسابقه فوتبال در لیگ برتر ۹۷-۱۳۹۶ در ورزشگاه سردار جنگل شهر رشت هستند. میانگین متناسب با حجم و نسبت جامعه مورد بررسی با در نظر گرفتن این اصل محاسبه شده است که حداقل ۹۹ درصد اطمینان داشته باشیم که در برآوردهای حاصل از نمونه ها خطای اندازه گیری برای میانگین حداکثر یک واحد و برای نسبت ها یک درصد باشد. تعداد نمونه ها براساس جدول مورگان ۳۷۵ نفر محاسبه شدند که به وسیله نمونه گیری خوشه ای انتخاب شده اند. سوالات پرسش نامه محقق ساخته متناسب با مبانی نظری و بر مبنای تحقیقات مشابه دیگر و با توجه به جزئیات هر کدام از متغیرها تعریف شده و با متخصصان امر و اساتید مدیریت، در رابطه با سوالات پرسشنامه تبادل نظر و بررسی صورت گرفته است تا اعتبار روایی را تصحیح کنند و پرسش نامه اصلی بعد از مرحله تدوین، توزیع شده است. روایی پرسشنامه توسط ۱۵ نفر از اساتید مدیریت ورزشی از نظر محتوای آن ها مورد تأیید قرار گرفت. سپس پرسشنامه در بین ۳۰ نفر از پاسخ دهندگان بطور تصادفی پخش شد تا پایایی آن بطور مقدماتی تأیید شود و برای محاسبه قابلیت اعتماد، میزان پایایی ابزار گردآوری داده ها با استفاده از آلفای کرونباخ بصورت کلی ۰/۸۹ درصد محاسبه شد. پس از تأیید نهایی روایی صوری و محتوایی پرسشنامه، پرسشنامه در میان سایر عناصر جامعه آماری توزیع شد تا تعداد آن به مقدار تعیین شده برای اندازه نمونه برسد. طیف مورد استفاده برای پاسخگویی به سؤال های پرسشنامه تحقیق، طیف پنج گزینه ای لیکرت است. طیف لیکرت مقیاسی مجموع و مرکب است و گزینه های پنج گانه از خیلی کم (۱) تا خیلی زیاد (۵) را در بر خواهد دارد. برای تهیه ادبیات پژوهش حاضر نیز از مطالعات کتابخانه ای شامل مقالات لاتین و فارسی، کتب، مجلات، و اینترنت، استفاده شده است.

یافته های پژوهش

حداقل سن نمونه مورد مطالعه در این پژوهش ۱۵ سال و حداکثر آن ۶۰ سال و میانگین جامعه آماری ۲۵ سال می باشد و ۷۱ درصد افراد مجرد و بقیه افراد متأهل هستند. بیشتر فراوانی مدرک تحصیلی، دیپلم است، که حدود ۲۹ درصد این گروه مورد مطالعه دارای مدرک دیپلم و ۱ درصد نیز کم سواد هستند. به منظور آزمون مدل تجربی پژوهش و تبیین عوامل مؤثر بر خشونت و پرخاشگری در ورزش فوتبال از روش های آماری مجذور کای دو و ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است.

جدول شماره ۱. میانگین داده ها

متغیر	وضعیت سنی	وضعیت تأهل		میزان تحصیلات	
میانگین	۲۵ سال	متأهل	مجرد	بالاترین	پایین ترین
		۷۰/۵٪	۲۹/۵٪	۲۸/۵٪	۰/۱٪

جدول شماره ۲. بررسی رابطه بین سن تماشاگر با وضعیت ایمنی و بهداشتی ورزشگاه در بروز پرخاشگری توسط آزمون اسپیرمن

ردیف	متغیر	مقدار rS	سطح معنی داری
۱	سن تماشاگر	۰/۳۱۹	$P \leq 0.01$
۲	وضعیت ایمنی و بهداشتی ورزشگاه	۰/۵۹۹	$P \leq 0.01$

با توجه به اطلاعات ذکر شده، مقدار P و IS آزمون اسپیرمن نشان می دهد که همبستگی معنی داری بین سن تماشاگر و وضعیت ایمنی و بهداشتی ورزشگاه با بروز اعمال پرخاشگرایانه وجود دارد.

جدول شماره ۳. بررسی رابطه بین فضای حاکم بر ورزشگاه در بروز پرخاشگری تماشاگران با آزمون کای دو

ردیف	متغیر	کای دو	درجه آزادی	سطح معنی داری
۱	فضای حاکم بر ورزشگاه	۸۵,۱۴۶	۴	$P \leq 0.01$

این اطلاعات نشان می دهد که بین دیدگاه تماشاگران در خصوص تأثیر فضای حاکم بر ورزشگاه با بروز پرخاشگری آنها اختلاف نظری وجود ندارد.

جدول شماره ۴. بررسی آمادگی ذهنی تماشاگران با بروز پرخاشگری توسط آزمون کای دو

ردیف	متغیر	کای دو	درجه آزادی	سطح معنی داری
۱	آمادگی ذهنی تماشاگر	۰/۴۱۱	۴	$P \leq 0.01$

اطلاعات فوق نشان می دهد که بین وضعیت آمادگی ذهنی تماشاگران و بروز پرخاشگری اختلاف نظری وجود ندارد. بررسی و تجزیه و تحلیل پرسشنامه هایی که به تماشاگران داده شد، در چهار محور سن، وضعیت ایمنی و بهداشتی ورزشگاه، فضای حاکم بر ورزشگاه و وضعیت آمادگی ذهنی تماشاگر مورد بررسی قرار گرفت. یافته های حاصل از آزمون اسپیرمن در سطح معنی داری ($P \leq 0.01$) نشان می دهد که رابطه مثبت و معنی داری بین سن تماشاگر و بروز اعمال پرخاشگرایانه وجود دارد ($IS = 0.319$). بدین صورت که با افزایش سن میزان انجام اعمال پرخاشگرایانه کمتر می شود. همچنین بررسی تأثیر وضعیت ایمنی و بهداشتی ورزشگاه در بروز اعمال پرخاشگرایانه تماشاگران ($IS = 0.599$) نشان دهنده همبستگی مثبت آن با بروز این چنین رفتارهایی است (جدول شماره ۲). به منظور آزمون مدل تجربی تحقیق و تبیین دلایل تأثیر گذار بروز پرخاشگری در تماشاگران فوتبال، آزمون کای اسکوار (کای دو) استفاده شد و میانگین مقیاس پنج نمره ای لیکرت برای اعمال خشونت و پرخاشگری ۳ بود. به این ترتیب می توان آمادگی ذهنی برای اعمال خشونت و پرخاشگری در جامعه آماری مورد مطالعه را در حد متوسط و کمتر از حد متوسط دانست (جدول شماره ۴). همان گونه که در جدول بالا توسط آزمون کای دو در سطح معنی داری ($P \leq 0.01$) نشان داده شده، تماشاگران در مورد تأثیر فضای حاکم بر ورزشگاه در بروز اعمال خشونت آمیز اختلاف نظر نداشتند (جدول شماره ۳).

راهکارهای کاهش خشونت در فوتبال

با توجه به نظریه های موجود و یافته های حاصل، در این پژوهش، راهکارهایی کاربردی به منظور کاهش رفتار پرخاشگرایانه تماشاگران در ورزشگاه ها ارائه می شود. بر اساس یافته های این پژوهش، رفتارهای خشن و تخریبی در ورزشگاه ها بیشتر در گروه سنی ۲۰ تا ۳۵ سال رواج دارد. میانگین سنی تماشاگران خشونت طلب و پرخاشگر به طور خاص، نشانگر تأثیر دو نهاد خانواده و آموزش و پرورش بر این افراد می باشد. با توجه به تأثیر مدارس و دوستان که در محیط مدارس شکل می گیرد، پیشنهاد می شود که جزوه ها و کتب آموزشی درباره رفتارهای مناسب در محیط های ورزشی تنظیم و در مدارس،

به ویژه در ساعات ورزش، آموزش داده شوند. رسانه ها و روزنامه های ورزشی و باشگاه های فوتبال نیز باید از جنجال آفرینی، شایعه پراکنی، حاشیه پردازی و ایجاد هیجان کاذب پرهیز کنند و با نشان دادن واقعیت ها و روحیه جوانمردی و... مسئولیت خود را به نحو مطلوب انجام دهند؛ علاوه بر این، باید ارتباط فرهنگی و رفتارهای جمعی به شکلی صحیح و متناسب با الگوهای مثبت فرهنگی و اجتماعی آموزش و ایجاد شود. تماشاگران فوتبال، رفتار ها و منش های خشونت آمیز و پرخاشگرانه را از ورزشکاران، مربیان، لیدر تماشاگران، طرفداران و نیز یکدیگر یاد می گیرند. بیشتر رفتارهای خشونت آمیز و تخریبی در ورزشگاه ها توسط تماشاگران بدون تفکر و اندیشه مورد تقلید قرار می گیرد. به وسیله ایجاد تشکل های هواداری و هویت بخشیدن به این نهاد مشارکتی می توان به تدریج مدیریت و سامان دهی هواداران و تماشاگران را به کانون های هواداران باشگاه ها واگذار نمود تا در تماشاگران آرامش بیشتری ایجاد شده و از تماشای مسابقات لذت کامل ببرند. مسئولان انتظامی ورزشگاه ها نیز می توانند افرادی را که سابقه درگیری، نزاع و سوابق کیفری دارند شناسایی کرده و با این قبیل افراد، متناسب با شرایط، امکان برخورد قانونی را مورد توجه قرار دهند؛ یا از ورود آنان به ورزشگاه ها جلوگیری و مبادرت به مدیریت و کنترل بر رفتار آنان نموده و به وسایل و ابزارهای کنترلی نامحسوس، مانند دوربین های مداربسته در محیط ورزشگاه مجهز باشند. بر اساس یافته های بررسی ما حدود هفتاد درصد تماشاگران فوتبال شهر رشت در مقابل نحوه قضاوت داور مسابقه در جریان برگزاری مسابقه از خود واکنش منفی نشان داده اند. فدراسیون فوتبال باید در کنار آموزش های فنی و انجام آزمون های مربوط به آمادگی جسمانی برای ارزیابی عملکرد داوران، به آموزش مسائل روان شناسانه و جامعه شناسانه داوران نیز بپردازد. در واقع، داور یک بازی در هنگام قضاوت، علاوه بر این که باید واجد شرایط مدیریتی، فنی و فیزیکی برای داوری باشد، به دلیل تأثیر وضعیتی قضاوتش بر رفتار بازیکنان و تماشاگران، ضرورت دارد از آموزش، توانایی و مهارت لازم برای نوعی مدیریت روانی و اجتماعی رفتار تماشاگران فوتبال نیز برخوردار باشد. با توجه به تأثیر بسیار زیاد وضعیت ایمنی و بهداشتی ورزشگاه ها در بروز پرخاشگری طرفداران فوتبال، باید اقدامات مناسبی برای فراهم ساختن تسهیلات و امکانات ایمنی، بهداشتی و خدماتی برای تماشاگران و طرفداران فوتبال انجام شود. محور این اقدامات باید معطوف به ایجاد امکانات مناسب برای دسترسی تماشاگران به تسهیلات گوناگونی مانند سرویس های بهداشتی، بوفه های غذا خوری، صندلی های امن، بلیط مسابقات و دسترسی به وسایل ایاب و ذهاب به ورزشگاه باشد. فدراسیون فوتبال، باشگاه های فوتبال، نیروی انتظامی و یگان ویژه، وزارت آموزش و پرورش، رسانه ها، مطبوعات ورزشی و ...، در چارچوب ارتباطی متقابل و همکاری همه جانبه با یکدیگر، باید مبادرت به ارائه الگوهای رفتاری مناسب به نوجوانان و جوانان و طرفداران ورزش نمایند تا دیگر شاهد بروز رفتار پرخاشگرانه و درگیری تماشاگران در ورزشگاه ها نباشیم و بتوانیم محیطی شاد و امن جهت تماشای فوتبال در ورزشگاه ها برای تماشاگران ایجاد نماییم.

بحث و نتیجه گیری

امروزه، فوتبال از یک ورزش ساده با مقاصد تربیت بدنی فراتر رفته و به یک صنعت تبدیل شده است. اهمیت روز افزون این ورزش در زندگی مردم باعث شده که حتی حواشی آن نیز بخشی از ذهنیت و توجه افراد را به خود جلب کند. با رسانه ای شدن این ورزش و گسترش ابعاد اقتصادی، فرهنگی، فراغتی و صنعتی آن، مسائل، تأثیرات و حواشی فوتبال از حوزه ورزش فراتر رفته و به صحنه عمومی جامعه کشانده می شود. گسترش رفتار پرخاشگرانه در میدان این رشته ورزشی نیز نشان دهنده همین امر است. پرخاشگری در فوتبال تقریباً از آغاز رواج این رشته ورزشی همراه آن بوده است. اختلال و سوء عملکرد متغیرها و عواملی که بر فرآیند جامعه پذیری مؤثرند، سبب افزایش میزان گرایش افراد به ارتکاب رفتار و حرکات پرخاشگرانه ورزشی می شوند. برخی از این متغیرها مانند سازوکار های کنترل و نظارت بر رفتار توسط والدین، تنش در محیط خانواده و ارتباط با بستگان و خویشاوندان دارای سابقه جرم، دلالت بر اهمیت نهاد خانواده و کارکرد آن در شکل گیری رفتارهای مذکور دارند. عامل ها و متغیرهای دیگری نیز در گرایش تماشاگران فوتبال به پرخاشگری نقش دارند که برخی از آن ها مانند سازوکار های ارتباطی با باشگاه مورد علاقه، ارتباط با رسانه های ورزشی و ارتباط اجتماعی و ورزشی تماشاگران با یکدیگر و رضایت از امکانات و تسهیلات ورزشگاه هستند. عامل هایی مانند اهمیت و حساسیت نتیجه بازی، حرکات و اعمال پرخاش جوینانه بازیکنان در هنگام برگزاری بازی ها و کیفیت داوری با توجه به وضعیت و شرایط حاکم بر بازی ها بر میزان خشونت و

پرخاشگری ورزشی تماشاگران تأثیر می گذارند. رسانه ها و نشریات ورزشی نیز گاهی با ارائه مطالب تحریک آمیز سبب ایجاد پتانسیل خشونت و پرخاش در بین تماشاگران می شوند. در نهایت، نتایج به دست آمده این پژوهش حاکی از آن است که آن دسته از پاسخ گویان که گرایش آنان به رفتار پرخاشگرانه در حد «خیلی زیاد» و «زیاد» ارزیابی شده، اغلب مجردند و کمتر از ۳۵ سال سن دارند و تحصیلاتشان کمتر از دیپلم است و سن تماشاگران، فضای حاکم بر ورزشگاه، آمادگی ذهنی تماشاگران و محدودیت در امکانات ایمنی و بهداشتی ورزشگاه ها از دلایل موثر پرخاشگری تماشاگران است و دلایل دیگری نظیر، محدودیت سرویس های رفت و آمد، محدودیت های ایجادشده توسط نیروی انتظامی و مسئولان ورزشگاه ها و ... انگیزه افراد را برای بروز خشونت و رفتارهای تهاجمی افزایش می دهد. بر این اساس، افراد به واسطه نیروهای محدودکننده بیرونی و نه انگیزه های ذاتی و درونی برای پرخاشگری تحریک می شوند که می توان با استفاده از فعالیت های آموزشی از طرف خانواده ها، آموزش و پرورش، رسانه ها، مطبوعات و فراهم آوردن امکانات لازم موجب کاهش رفتار پرخاشگرانه تماشاگران در ورزشگاه ها شد. همچنین شناسایی افراد خاطی و جلوگیری از ورود این افراد به ورزشگاه ها از طرف نیروی انتظامی، می تواند در کاهش رفتارهای پرخاشگرانه تماشاگران تأثیر بسزایی داشته باشد. ورزش در ایران به مثابه یک کالای فرهنگی با مسائلی مواجه بوده که زمینه شکل گیری و بروز سوءکارکردها را فراهم ساخته است و شامل دو مجموعه عناصر مادی و غیرمادی است. هرچند که عناصر مادی این کالای فرهنگی، مانند توپ، لباس، زمین بازی و ... در حد امکان تأمین و فراهم شده، اما در مورد عناصر غیرمادی آن، مانند وجود یک سازمان بوروکراتیک با عملکرد عقلانی و پیروی از قواعد، مقررات و قوانین حاکم بر آن، هنوز کاستی هایی وجود دارد. به عنوان مثال، با وجود این که بخش های مختلفی با عناوین گوناگون در حیطه فرهنگی ورزش فعالیت می کنند و تیم های باشگاهی کشور نیز تحت عنوان باشگاه فرهنگی و ورزشی کار می کنند، اما در مورد نحوه رفتار تماشاگران و طرفداران فوتبال در ورزشگاه ها حرکت قابل ملاحظه ای صورت نپذیرفته است و به نظر می رسد این واژه «فرهنگی» حالتی تزئینی و شعاری پیدا کرده است و اجرایی نگردیده است و مستلزم توجه بیشتری به این امر است.

مراجع

۱. جلالی، امید (۱۳۹۰). «بررسی خشونت در تماشاچیان فوتبال ورزشگاه های شهر تهران و ارائه راهکار جهت کنترل آن از دیدگاه مدیران اماکن ورزشی»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج.
۲. حاج بیگی، محمدرضا (۱۳۸۹). «خشونت و پرخاشگری در فوتبال و راه های کنترل آن»، فصلنامه امنیت، سال پنجم.
۳. خادمی و همکاران (۱۳۸۵). «بررسی جامعه شناسانه خشونت و پرخاشگری تماشاگران در ورزشگاه ها»، دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی نهاوند.
۴. رحمتی، محمد مهدی. محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۸۲). «بررسی عامل های جامعه شناختی خشونت و پرخاشگری تماشاگران فوتبال مطالعه موردی: شهر تهران»، فصلنامه المپیک (۳ و ۴ پیاپی ۲۴)، صص ۹۱-۷۷.
۵. رضایی نژاد، رحیم و همکاران (۱۳۹۱). «تحلیل عاملی متغیرهای بروز پرخاشگری در تماشاگران از دیدگاه داوران فوتبال ایران»، مطالعات مدیریت ورزشی، شماره ۱۳.
۶. شیخی، رضا و همکاران (۱۳۹۶). «عصبانیت و خرابکاری در تماشاگران فوتبال و ارتباط آن ها با کیفیت خدمات در استادیوم های ورزشی»، پژوهش های کاربردی در مدیریت ورزشی، سال ششم، شماره ۲.
۷. صفابخش، محسن (۱۳۸۵). «بررسی رفتارهای تخریبی در فوتبال باشگاهی کشور»، طرح تحقیقی پژوهشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی دانشگاه تهران.
۸. صفابخش، محسن (۱۳۸۲). «بررسی رفتارهای جمعی هواداران دو باشگاه پرتفردار شهر تهران در مسابقات لیگ حرفه ای فوتبال»، طرح تحقیقی، پژوهشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی دانشگاه تهران.
۹. عنبری، موسی (۱۳۸۶). «بررسی عوامل گروهی و خرده فرهنگی موثر بر خشونت گرایان تماشاگران فوتبال»، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات.

۱۰. قره خانی، حسن. احسانی، محمد. کوزه چیان، هاشم. خبیری، محمد. فولادی حیدرلو، سودابه. نوبخت، فرزاد (۱۳۹۱). «بررسی مهم ترین موانع اقتصادی خصوصی سازی باشگاه های فوتبال ایران»، پژوهش در علوم ورزشی، صص ۱۳۶-۱۲۵.
۱۱. محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۷۹). «مبانی نظری و تجربی وندالیسم مروری بر یافته های یک تحقیق»، ماهنامه علوم اجتماعی، شماره ۱۶.
۱۲. همتی نژاد، مهرعلی. رحمانی نیا، فرهاد. کیلاشکی، رشاد (۱۳۷۹). بررسی عوامل پرخاشگری در میدان های ورزشی از دیدگاه ورزشکاران، تماشاگران و متخصصان تربیت بدنی، فصلنامه المپیک (۳ و ۴ پیاپی ۱۸)، صص ۳۹-۴۶.
13. Berkowitz, L. (1996). *A Survey of social psychology*. CBS college publishing.
14. Bodin, D, Heas, S. Robene. L. (2004), *Hooliganism: On Social anomie and Determinism, Champ Penal misen* Ligne le 6 Fevrier 2004 URL.
15. Courakis, N. (1998). *Football violence: Not only a British problem*. European Journal on Criminal Policy and Research, 6(2), 293-302.
16. Fokoyama. (2000), *the effect of rugby match outcome on spectator aggression and intention to drink alcohol, Wales College of Medicine, Biology and Life*.
17. Gostaweloben. (2001). *Social learning Theory*. Englewood cliffs, Prentice – hall. No 3.
18. Taylor, S. H. (2004). *Social Psychology*, peking: peking University Press.